

Vörös Katalin

A magyar iparoktatás „hadi útja”

A magyar szakképzés kihívásai az első világháború éveiben

Az 1890-es évek végére kialakult Magyarországon a modern, intézményesült iparoktatás rendszere. A képzett szakmunkások nevelése a korszakban az egyes országok közötti hatalmi versengés szerves része volt.¹ Ennek a versenynek a csúcspontját az első világháború jelentette, amikor az addig elért eredmények a harctéren is megmérettettek. A háború során a hadászati célokat kielégítő ipari termelés felértékelődésével az iparoktatás még fontosabb szerephez jutott, a harcok elhúzódásával viszont a szakoktatásnak új problémákkal és feladatokkal kellett szembenéznie.

A dualizmuskori intézményesült magyar szakoktatás diskurzusát az első világháborúig alapvetően a gazdasági érdekek és a modernizáció századfordulós narratívája határozta meg, mely kapcsán olykor felmerültek szociálpolitikai (szegényügy, bűnmegelőzés, gyermekvédelem stb.) kérdések is, de ezeket hangsúlyossá az első világháború eseményei tették. A modernizációs törekvések, a gazdasági érdekek és a szociális gondoskodás kérdései ugyanis együttesen határozták meg a magyar szakképzés szerepköreinek módosulását az első világháború során. A szakképzés rendszerében bekövetkezett változások feltérképezésével nemcsak az oktatási rendszer egy szeletéről kaphatunk árnyaltabb képet, hanem a háború hátszakra gyakorolt hatásáról és az állami szociálpolitikáról is.

A hazai történeti kutatásokban a munkásság, az ipar és ezzel együtt a szakoktatás története hosszú ideig nem jelent meg mint önálló kutatási téma, illetve negatív konnotáció kísérte az adott témaköröket feldolgozó munkákat. A második világháború után az államhatalom ideológiai alapon, tudománypolitikai beavatkozásokkal kezdeményezte a munkásosztály történetének feltárását. Ennek köszönhetően máig hatóan „*ártott az ügynek, mert sértette a kutatás szabadságát és elkedvetlenítette a kutatókat*”.² Az elmúlt években viszont ismét születtek a munkásság és az ipar történetének tárgykörében releváns hazai írások, melyek igyekeztek levetkőzni a múlt hibáit és bekapcsolódni a nemzetközi tudományos diskurzusba is.³ A szakképzés kérdésével azonban továbbra is elenyésző számú kutató foglalkozik, mind a történészek, mind a neveléstörténészek közül.⁴ A szakképzés első világháború alatti története egy-egy iskola históriáját feltáró munka kapcsán elevenedik meg az adott intézményre vonatkozó legfontosabb adatokkal,⁵ de átfogóan eddig nem foglalkoztak a kutatók a kérdéssel.⁶

1 Erről tanúskodnak többek között a *Magyar Iparoktatás* című folyóiratban 1897 és 1917 között rendszeresen közölt külföldi tudósítások, amelyekben az egyes országok elért eredményeit vetették össze.

2 Vö. PÁLDI-KOVÁCS 2007.

3 A témakörrel foglalkozó szerzők (a teljesség igénye nélkül): Belényi Gyula, Gyáni Gábor, Halmos Károly, Páldi-Kovács Attila, Szulovszky János, T. Mérey Klára, Valuch Tibor, Vass Tibor.

4 A szakképzéssel kapcsolatban született fontosabb publikációk: BÓDY 2006; NAGY P. T. 1994, 1999; NAGY A. 2010, 2011, 2013, 2014a., 2014b.; SZÉKELY 2013.

5 ANTAL 1996; BORSI 2000; PANDUR 1988.

6 Az utóbbi időkben megjelent, összefoglalónak szánt munkák az első világháború alatti eseményekről csak

Jelen tanulmány a különböző hivatalnokok és szakemberek tanulmányai, vonatkozó törvények, rendeletek, állami statisztikák, beszámolók és iskolai értesítők, valamint az iparoktatás legfontosabb orgánumának számító *Magyar Iparoktatás* című folyóirat segítségével igyekszik bemutatni a magyar középfokú iparoktatás első világháború alatti történetét, különös figyelmet fordítva a rokkant katonák oktatásában és rehabilitációjában játszott szerepére, illetve az ennek érdekében felállított új intézménytípusra, a *rokkantiskolákra*.⁷

Az iparoktatás működése az első világháború idején

A háború kitörését követően az oktatás zavartalanságát az 1914. október 8-án kelt belügyminiszteri rendelettel⁸ kívánták biztosítani. A rendelet értelmében különböző iskolai épületeket hadi célokra csak indokolt esetben rekvirálhattak. Számos ipariskola első világháború alatti történetét vizsgálva azonban láthatjuk, hogy épületeik kisajátítása több esetben is „feltétlenül szükségesnek” mutatkozott. Az iskolák tantermeit legtöbbször ideiglenes kórházakká, katonai szállásokká alakították át, míg az arra alkalmas szakiskolai műhelyeket a haditermelés szolgálatába állították.⁹ Így fordulhatott elő, hogy a kassai állami felső ipariskola az 1914/15-ös tanévet csak öt hónapos késéssel kezdhette meg, hiszen addig tantermeiben hadikórházat rendeztek be a galíciai harcterek sebesültjei számára. A tanítás menete 1915 januárja után sem volt teljesen zavartalan; a gyakorlati oktatás a háború végéig nem tudott a korábbi tanterv szerint megvalósulni, hiszen a tanműhelyeket katonai céloknak rendelték alá. A háború első hónapjaiban katonai járművek javítását kezdték meg az iskolában, majd lőszergyártásra, 1916-tól pedig művésztagok készítésére szervezték át a műhelyeket.¹⁰

A pécsi fémipari szakiskolában – az értesítő tanúsága szerint – csupán egy hónapos késéssel indult meg a tanítás 1914 őszén. Októberig ugyanis a harcba vonuló katonák ideiglenes elszállásolására rendezték át az iskola termeit. A tanműhelyekben ennél jóval hosszabb ideig nem folyhatott érdemi oktató munka, hiszen a háború során ugyancsak katonai járművek javítására és lőszergyártásra alakították át őket.¹¹ Nemcsak a fémipari, illetve gépészeti ipariskolák vették ki aktívan a részüket a haditermelésből, hanem a többi iparág szakképző intézményei is hozzájárultak a maguk termékeivel: a szövőiskolák katonai takarókat, a kosárfonó iskolák töltény- és málhakosarakat, a nőipariskolák katonai fehérneműket készítettek a hadsereg számára.¹²

szórványosan (GYÖRIVÁNYI 2000; FERICSÁN 1999, 2001), vagy egyáltalán nem emlékeznek meg (SZŰCS 1996; OROSZ 2003).

⁷ A Hadigondozó Hivatal iratanyagának legnagyobb része elpusztult, a fellelhető töredékes dokumentumok 1919 után keletkeztek.

⁸ Az 1914. évi 170.400. sz. belügyminiszteri körrendelet az iskolahelyiségeknek a tanítás céljára való szabadon tartásáról. In: MRT 1914. 2346–2347. http://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1914/?p-g=2498&layout=s [2015.06.22.]

⁹ A győri fa- és fémipari szakiskola termei is kórházként funkcionáltak a háború első hónapjaiban, így a tanítás az 1914/15-ös tanévben 4 és fél hónapra rövidült. Műhelyeiben az első évben lőszert is gyártottak. ÉRT. GYŐR 1916. 4.

¹⁰ ANTAL 1996. 47–48.

¹¹ ÉRT. PÉCS 1915. 1–2.

¹² VÍG 1932. 481.

A hadi célokra igénybe vett iskolai műhelyeket általában a hadsereg irányítása alá helyezték, míg a gyógyászati célú rekvirálás nem minden esetben jelentette a polgári vezetés felfüggesztését. Az 1918/19-es tanév elején a korábban a katonaság által elfoglalt tantermeket az iskolák többsége visszakapta, kivéve öt ipariskolát (Brassó, Debrecen, Pozsony, Szatmárnémeti, Szeged),¹³ melyek épületeit továbbra is hadászati céloknak rendelték alá, így oktatási funkcióikat csak nehezen tudták ellátni.¹⁴

Az 1916. évi román betörés az erdélyi ipariskolák működését is megnehezítette: a brassói faipari, a székelyudvarhelyi agyagipari és a nagydisznódi szövőipari szakiskolák elmenekültek a román csapatok elől. A menekülő tanárok és diákok koordinálását az újpesti faipari szakiskola látta el. Számos helyi újságban intéztek felhívást a szétszóródott növendékek összegyűjtésére és megsegítésére.¹⁵ A székelyudvarhelyi szakiskola Budapestre érkező diákjainak elméleti oktatása az állami felső építőipari iskolában valósulhatott meg, az intézet falai között azonban csak az agyagipari tagozat műhelyoktatására nyílt lehetőség. A kőiparos növendékek gyakorlati képzésének Seenger Béla udvari kőfaragó mester műhelye adott otthont.¹⁶ A nagydisznódi ipariskola tanárait és növendékeit a szakiskola profiljának megfelelően Késmárkra helyezték át, és itt végezték munkájukat 1917 nyaráig, amikor valamennyi menekült intézet visszatérhetett saját városába. Az első világháború lezárásával a legtöbb, határon túlra került szakiskola folytatta működését, de már egy másik állam fennhatósága alatt.¹⁷

A Monarchia katonai szövetségi viszonyai a magyar szakoktatásra is hatást gyakoroltak. A Törökországgal kötött együttműködés részét képezte, hogy – az ország gazdasági fellendülését segítő – Magyarországról több szakember utazott volna Törökországba a szakképző intézetek megszervezésének elősegítésére, a háborús körülmények azonban ennek tényleges megvalósulását meggátolták. Ezért Magyarország 150 török ipari tanulót fogadott, akiket különböző ipariskolákban helyeztek el pár hónapos nyelvi előkészítést követően. Így kerülhetett 5 diák (fa- és fémipari osztályokba vegyesen) a győri szakiskolába is.¹⁸

Hadiszolgálatban az iskola

A világháború négy éve alatt az Osztrák-Magyar Monarchia összesen 9 millió embert állított fegyverbe, közülük 3,4 milliót Magyarország és Horvátország területéről. Ez azt jelenti, hogy több-kevesebb ideig a 18 és 53 év közötti férfilakosság nagyobb hányada teljesített katonai szolgálatot.¹⁹ A szakiskolák oktatóit és diákjait egyaránt érintette a hadba vonulás, bizonyos esetekben azonban ez nem jelentett tényleges frontszolgálatot. A jól képzett

¹³ A háború kezdetén a Kereskedelemügyi Minisztérium alá tartozó középfokú oktatási intézmények száma: 4 felsőipari, 26 ipari szakiskola, 10 nőipariskola 3 technológiai iparmúzeum és 68 továbbképző tanfolyam volt, 7201 tanulóval. (Víg Albert titkár jelentése alapján: OKIT [Országos Kereskedelmi és Iparoktatási Tanács] Jegyzőkönyve, 1916. június 27-én, 9–13. In: *Magyar Iparoktatás 1915–1916. évf. melléklete.*)

¹⁴ Víg 1932. 482–483.

¹⁵ Például: *Nyírvidék*, 37. (1916):77. 6.; ÉRT. SZÉKELYUDVARHELY 1917. 1–2.

¹⁶ ÉRT. SZÉKELYUDVARHELY 1917. 1.

¹⁷ KORMÁNYJELENTÉS 1915–1918. 75.

¹⁸ ÉRT. GYŐR 1917. 4–5.

¹⁹ ROMSICS 2005. 106.

mérnök-tanárok, a tapasztalt művezetők és a képzésük végén járó diákok gyakran egy-egy hadiüzemben vagy rokkantiskolában kerültek elhelyezésre. A tanulmányi idejüket megszakítva hadba vonuló ipari és kereskedőtanoncoknak – egy 1915 szeptemberében kelt rendelet értelmében – lehetőségük nyílt tanulmányaik gyorsított lezárására, amennyiben a teljes tanulmányi idejük kétharmadát már letöltötték.²⁰ A rendelet egyszerre adott lehetőség a harcoló tanoncok függőben lévő státuszának rendezésére, illetve a még bevonulás előtt állók számára a „tanulás terheinek” időelőtti lerázására, így talán nem mellékesen harci kedvük és lojalitásuk fokozására.

Az intézkedésre már csak azért is szükség volt, hiszen az ipari munkások 30%-a már röviddel a háború megindítása után bevonult. A harci események elhúzódásával ez a szám megközelítette az 50%-ot. A végzett vagy képzésük végén járó (ipariskolai) diákok közül sokan szinte törvényszerűen egy-egy stratégiailag fontos üzemhez, gyárhoz kerültek, illetve a hadsereg műszaki alakulataihoz vagy a haditengerészethez sorozták be őket. Gyakran előfordult, hogy mint kvalifikált mezőgazdasági gépkezelők a harctéren lévő munkások feladatait vették át.²¹ Szerepük a háborús időszakban több szempontból is felértékelődött, köszönhetően szaktudásuknak. Az iskolai értesítők tanúsága szerint a hadba vonuló diákok aránya a felső ipariskolák esetében egységesen 30%, az ipari szakiskoláknál viszont jóval nagyobb szórást mutatva 10–30% között mozgott,²² köszönhetően a diákok alacsonyabb átlagéletkorának.²³ A katonai szolgálatot teljesítő tanárok aránya a háború négy éve során átlagosan 15–20% közötti.²⁴ A tanonciskolák esetében a statisztikai adatok jóval nagyobb mértékű létszámcsökkenést és lemorzsolódást mutatnak, amely – az életkori sajátosságoknak is köszönhetően – ritkán jelentett konkrét katonai szolgálatot a diákokra vonatkozóan. A középfokú iskolák esetében tényleges bezárásról nem beszélhetünk a tárgyalt időszakban, ezzel ellentétben a tanonciskolák gyakran szüneteltették működésüket: míg az 1913/14-es tanévben még 732 iskola működött, addig 1917/18-ban már csak 618 intézmény fogadta a tanoncokat. Ugyanezen éveket összehasonlítva a tanítók száma 5367-ről 3107-re, a diákoké pedig még ennél is drasztikusabban: 109.660-ról 51.254-ra esett vissza. A diákok ilyen nagymértékű „iskolakerülése” miatt egyrészt a „kenyérkeresők” hadba vonulásával keletkezett gazdasági vákuumot okolhatjuk, amely rákényszerítette a családokat, hogy a gyermekek az iskolapad helyett szüleiknek segédkezzenek, másrészt a mesterek és tanárok nagyarányú hadba vonulásával a tanoncok szakmai képzése is sok esetben megvalósíthatatlanná vált. Az „iskolakerülés” természetesen nemcsak a szakoktatásban tanulókat érintette a háborús évek során (1. táblázat).²⁵

20 A m. kir. minisztérium 1915. évi 3.551. M. E. számú rendelete. In: MRT 1915. 1574–1576. http://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1915/?pg=0&layout=s [2015.06.22.]

21 ÉRT. GYŐR 1916; ÉRT. GYŐR 1917; ÉRT. GYŐR 1918; VÍG 1932.

22 ÉRT. GYŐR 1916; ÉRT. GYŐR 1917; ÉRT. GYŐR 1918; ÉRT. PÉCS 1915; KORMÁNYJELENTÉS 1915–1918. 301–302.; *Magyar Iparoktatás*, (1916/17):5–6. 177–187., 7–8. 234–246.; VÍG 1932. 479–483. és ANTAL 1996. 45–49. alapján.

23 Az ipari szakiskolákat a 12. életévüket betöltött, legalább hat elemi vagy a középiskola első két osztályát végzettk kezdhettk meg, a képzés 4 éves volt. A felső ipariskolák 3 éves képzését a 14. életévüket betöltött és legalább négy polgárit vagy középiskolát végzettk kezdhettk meg. MÉSZÁROS 1995; OROSZ 2003.

24 1913/14-es tanévben az ipari szakiskolák tanárainak száma 492 fő, míg 1914/15-ben csupán 383 volt. Az 1917/18-as tanévben viszont felemelkedett 446 főre. KORMÁNYJELENTÉS 1915–1918. 302.

25 Az elemi iskolások első világháború alatti működésének lehetséges problémáiról vonatkozó tanulmányában Kéri Katalin részletesen beszámolt. Lásd KÉRI 2010.

	Mindennapi tankötelesek (6–11 évesek)		Ismétlő tankötelesek (12–14 évesek)		Összes tanköteles	
	Iskolába jár	Iskolába nem jár	Iskolába jár	Iskolába nem jár	Iskolába jár	Iskolába nem jár
1913/14. tanév	2.077.938 (90,1%)	228.241 (9,9%)	728.346 (82,7%)	152.876 (17,3%)	2.806.284 (88%)	381.117 (12%)
1916/17. tanév	1.880.142 (89,3%)	225.676 (10,7%)	460.353 (71,9%)	180.205 (28,1%)	2.340.495 (85%)	405.881 (14,8%)
1917/18. tanév	1.849.422 (89,5%)	216.394 (10,5%)	454.075 (73,3%)	165.350 (26,7%)	2.303.497 (85,8%)	381.744 (14,2%)

1. táblázat – Az iskolába nem járó tankötelesek Magyarországon az 1913/14. és az 1917/18. tanév között az összes tankötelezetre vonatkozóan²⁶

A mindennapi, iskolarendű képzés mellett a szakoktatás kevesebb tárgyat, de annál fontosabb részét jelentő továbbképzéseket, illetve specializálódást lehetővé tevő szaktanfolyamokat szintén hátrányosan érintették a hadi események. Az ipari szaktanfolyamok száma lényegesen lecsökkent, különösen az 1914/15-ös tanévben, amikor az előző tanévi 633 tanfolyam helyett csupán 71 került megrendezésre, a hallgatók száma pedig 18.860-ról 3119-re esett vissza. Bár a háború harmadik évétől e téren már jelentős javulást figyelhetünk meg – különösen a diákok létszáma gyarapodott ismét lényegesen (1917/18-ban már 14.862 volt) –, de a tanfolyamok száma (1917/18-ban 334) még mindig jóval alatta maradt az utolsó békeév szintjének.²⁷ A megtartott tanfolyamok profilját is átalakította a háború. Nagy hangsúlyt kaptak a már korábban is népszerű mezőgazdasági és aratógép-kezelői tanfolyamok, melyek a mezőgazdasági munkaerő hiánypótlását célozták. A hadsereg igényeinek megfelelően új típusú képzésként jelentek meg – például a szegedi felső ipariskolában – a repülőgép-szerelői tanfolyamok.²⁸

Az összesített statisztikai adatok azonban sokszor elrejtik az egyes intézmények működése során érzékelhető „válságot”. Az egyes ipari szakiskolák történetét vizsgálva jóval árnyaltabb képet kaphatunk a háború alatti szakoktatást érintő tényleges kihívásokról. A marosvásárhelyi ipari szakiskolának például 3 tanára és 3 művezetője is hadba vonult az 1915/16-os tanévben, vagyis a tanári kar közel 40%-a, melynek eredményeként az oktatást csak az osztályok összevonásával tudták megoldani.²⁹ A háború előtt megnyílt pécsi fémipari szakiskola esetében a művezetők fele hadi szolgálatot teljesített, mely különösen megnehezítette az iskola működését.³⁰ A győri fa- és fémipari szakiskolánál pedig az is előfordulhatott, hogy az 1916/17-es tanévben egyetlen faipari műhelyvezető sem dolgozott az intézetben az áthelyezések vagy katonai szolgálatok miatt. Az iskola hatékony működését tovább hátráltatta az igazgató, Nagy Győző bevonulása is.³¹

²⁶ KORMÁNYJELENTÉS 1915–1918. 293. alapján. Az adatokból egyértelműen kiolvasható, hogy az idősebb, valamint a szakképzésben tanulók esetében az iskolába-nem-járás jóval magasabb arányokat mutat.

²⁷ KORMÁNYJELENTÉS 1915–1918. 297–302.

²⁸ VÍG 1932. 481.

²⁹ *Magyar Iparoktatás*, (1916/17):5–6. 177–187.

³⁰ ÉRT. PÉCS 1915. 2–4.

³¹ ÉRT. GYŐR 1917. 3–6.

A minisztériumi rendeletek minden újabb beruházást, kinevezést tiltottak, és szigorú takarékoságot írtak elő. A háború során az 1914/15-ös költségvetést tekintették iránymutatónak az állami költségvetésekben, melyek szakképzésre vonatkozó adatsorai alapján az előző évek folyamatos intenzív emelkedését megtörve stagnálást mutatnak.³² Azoknak az intézeteknek, amelyek a háború kitörése előtt pár évvel jöttek létre, és még nem rendelkeztek saját épülettel (például a beszercebányai, a fumei, a miskolci, a nagyváradai és a pécsi ipari szakiskolák), továbbra is ideiglenesnek szánt, hiányosan felszerelt helyiségekben kellett megvalósítaniuk az oktatómunkát. Mindezek ellenére a beruházásokra is találhatunk két ellenpéldát, így a budapesti vagy a győri iskola fémipari műhelyének bővítése – a megszorítások ellenére – a háború éveiben valósulhatott meg.³³

A sorozások által megritkított tanári karnak és a redukált diáklétszámnak köszönhetően rendszeressé vált a tanórák lecsökkentése, az osztályok összevonása, illetve egyes tanfolyamok ideiglenes szüneteltetése. Mindezeket figyelembe véve, a kormányzat törekvései ellenére – legyen szó tényleges rendelkezésekről vagy a különböző médiumok szintjén megfogalmazott elvi kijelentésekről és tényszerű megállapításokról – a szakoktatás „zavarlatanságáról” csak elvétve beszélhetünk a háborús években.³⁴

Nők a „pályán”

Ha az első világháború szakképzésre gyakorolt hatását gender szempontból vizsgáljuk, egyértelmű változásokat tapasztalhatunk a békeévekhez képest. A harci eseményeket egyfajta katalizátorként is értelmezhetjük az 1914 előtt megkezdett női emancipációs törekvések folyamatában.

A háború szülte munkaerőhiány következtében a nők egyre nagyobb számban kaptak lehetőséget bizonyos munkakörök betöltésére, így megfelelő szakképzésük is hangsúlyosabbá vált a korábbiakhoz képest. Ezt bizonyítja a *Magyar Iparoktatás* című folyóirat is, mely jóval gyakrabban és nagyobb terjedelemben foglalkozik a női szakoktatás kérdéseivel a háború során, mint az azt megelőző évtizedekben. Az 1914/15. és 1916/1917. közötti évfolyamokban³⁵ évente átlagosan 3,3 önálló tanulmány jelent meg női szakképzéssel kapcsolatban, míg 1896/97. és 1912/13. között csupán 1,2. Ha figyelembe vesszük, hogy a békeévekben közel 100, míg a háború során 43 tanulmány jelent meg egy évfolyamban, akkor ezek a számok egyértelműen alátámasztják a női tematika erőteljesebb jelenlétét

³² Az 1914/15-ös állami költségvetés adatai szerint a Kereskedelemügyi Minisztérium hatáskörébe tartozó kereskedelmi és ipari szakoktatásra összesen 5.045.600 Korona, az 1916/17-es költségvetési évben 5.079.300, az 1917/18-as költségvetési évben pedig összesen 5.243.520 Korona volt előirányozva. KÖLTSÉGVETÉS 1914/15–1917/18.

³³ VÍG 1932. 482.

³⁴ Az iparoktatási intézetek 1915/16. évi működése köréből. *Magyar Iparoktatás*, (1916/17):5–6. 177–187., 7–8. 234–246.; VÍG 1932. 479–483. és ANTAL 1996. 45–49. alapján.

³⁵ Az 1913/14-es évfolyam adatait az átlag számításakor nem vettük figyelembe, mert egy évben összesen 17-szer jelent meg tanulmány vagy tanulmányrészlet a női szakképzéssel kapcsolatban. Ilyen kirívóan sok tanulmány sem előtte, sem utána nem foglalkozott a kérdéssel (illetve más témakörrel sem), így a többi háború előtti lapszám statisztikai eredményeit erősen torzította volna. A tanulmányok kimagaslóan magas számának magyarázata lehet, hogy három szerző (Dörfel Janka, Orel Géza és Barankay Lajos) is az adott évben tért vissza hosszabb külföldi tanulmányútjáról, melyről részletesen beszámoltak (17 tanulmányból 13-nak ezen utak tapasztalatait adják a témáját).

1914 után.³⁶ Ezzel együtt az is nyilvánvaló, hogy a nők, illetve a lányok szakoktatásának kérdése továbbra is csak másodlagos pozíciókat vívhatott ki magának a fiúkéval szemben, mely többek között a női szakoktatás sajátos képzési rendszerével és iskolatípusaival is magyarázható. Miként Christine Mayer a 19. századi német női szakoktatásra vonatkozóan megállapította: a női képzés sajátossága többek között abban is megragadható, hogy a tradicionális, családhoz köthető hivatásra (anya, illetve feleség) és a munkavállaló szerepre egyszerre készített fel, ennek következtében a női szakoktatás soha sem vált olyan gyakorlatorientálttá és szakszerűvé, mint a fiúké, így piaci értéke is alacsonyabb maradt. A német rendszerben az eltérést nemcsak a szűkebb „nőies iparágak” jelentik a képzési palettán, hanem a fiúkkal szemben a duális rendszer, tehát a külső gyakorlati helyek hiánya is.³⁷ A hazai szakoktatás esetében számos hasonlóságot vélhetünk felfedezni a Mayer által összefoglaltakkal (például a képzés funkciója, megítélése stb. terén).³⁸ A dualizmus oktatási rendszerének kiépülésével és a nők művelődési jogainak kiszélesedésével mind több képzési forma vált elérhetővé mindkét nem számára. A lányok nevelése, szakképzése azonban minden előrelépés ellenére sem érte el azt a teljességet és megbecsülést, mint a fiúké. A női szakoktatás gazdasági jelentősége, számos sajátossága miatt (a képzés színvonala, a végzett diákok munkavállalási sajátosságai stb.)³⁹ nem lehetett számottevő, különösen igaz ez az egész korszakban a női ipariskolák vonatkozásában. A kereskedelmi szakoktatás esetében viszont a lányok képzésének minősége jóval közelebb került a fiúkéhoz, mint az ipari iskolák esetében.⁴⁰

A női munkaerőben rejlő potenciált és oktatásuk piaci érdekeknek megfelelő átalakítását már a kortársak is hangsúlyozták, ebbe az irányba jelentett elmozdulást az első világháború alatt a középfokú leányoktatás reformja. A női kereskedelmi oktatás a háború során nemcsak a *Magyar Iparoktatás* hasábjain jelentkezett rendszeresen visszatérő kérdésként, hanem több politikai és közéleti folyóiratban is felmerült a nőnevelés kapcsán.⁴¹ Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi minisztersége idején ugyanis rendeleti úton alakították át a középfokú leányoktatást, amellyel létrejött a szakoktatás egy újabb intézménytípusa, a felső kereskedelmi leányiskola.⁴² A rendelet értelmében a felsőbb leányiskolát hét évfolyamúvá alakították át és az utolsó három évfolyama jelentette a felső

36 Valamennyi lapszámot figyelembe véve 1896 és 1917 között évente átlagosan 1,5 önálló tanulmány foglalkozott kifejezetten a női szakoktatás kérdésével (a *Magyar Iparoktatás* 1896 és 1917 közötti lapszámai alapján).

37 Ezért lehetett, hogy a német szakoktatáson belül a nők képzése teljes idejű, tehát nem duális rendszerben fejlődött ki, illetve működött még a weimari Németország idején is. MAYER 1996.

38 A két rendszer közötti hasonlóságot erősíti, hogy a magyar női ipariskolák számára a német intézmények egyértelműen példaként szolgáltak. Vö. FERICSÁN 2001.

39 A női ipariskolákat, kereskedelmi tanfolyamokat, illetve a háztartási és gazdaasszony-képzőket a magas tandíjnak is köszönhetően gyakran tehetősebb, középosztálybeli családok leánygyermekai látogatták, akiknek nem volt minden esetben célja a munka világában való érvényesülés, hiszen megélhetésükről nem kellett önmaguknak gondoskodniuk. NAGY A. 2011, 2014b.

40 Lásd NAGY A. 2014b.

41 A női kereskedelmi tanfolyamok az 1914–1915. és az 1915–16. iskolai években. *Magyar Iparoktatás*, 20. (1915):19–20. 601–609.; Suppán Vilmos: A leányiskolák reformja. *Magyar Iparoktatás*, 21. (1916):1–2. 1–7.; Glücklich Vilma: A leány-középiscolák reformja. *A Nő*, 2. (1916):8. 118–119.; Vásony Lajos: A leány-középiscolák reformja. *Nemzeti Nőnevelés*, 37. (1916):7–8. 343–361.

42 A. m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1916. évi 86.100. eln. számú rendelete a leányközépiscolák szervezetének, rendtartásának és tanításterveinek életbeléptetéséről. MRT 1916. 1369–1375.

kereskedelmi leányiskolát, vagyis a tényleges újítást. A felsőbb leányiskola korszerűtlensége mellett már az 1910-es években is többen felszólaltak, ezek szerint ugyanis az adott iskolatípus nem felelt meg a „kor kívánalmainak”, vagyis nem készítette fel a nőket a kenyérkereső munkákra.⁴³ Az első világháború érlelte meg végül az iskolatípus részleges reformját, bár a rendelet szerint a felső kereskedelmi leányiskola feladata a diákok műveltségét gyakorlati irányba terelve lehetővé tenni a kereskedelmi pályán történő elhelyezkedést is, de deklarált céljai között továbbra is ott szerepelt, hogy „*társadalmi hivatásuk[ra] méltó módon*” készítse fel a diákjait, így a megszerzett szakmai és általános ismereteiket a családjuk körében, mint férjük „méltó segítőtársa” is hasznosíthatják.⁴⁴

A férfi tanítókat érintő katonai szolgálat miatt a tanonciskolák működtetésében nagy zavart jelentett a tanerőhiány. Ezért fordulhatott elő, hogy tanítónők helyettesítették a hadba vonulókat a tankerületi felügyelők külön engedélyével, vagy miként a *Magyar Iparoktatásban* olvashatjuk: „*személyéért mintegy biztosítékot szolgáltatván, hogy a fegyelem nem fog meggyengülni.*”⁴⁵ Bizonyos esetekben előfordulhatott tehát, hogy a fiú tanonciskolákban női tanító helyettesítsen, de a statisztikai adatok tanúsága szerint a tanonciskolák bezárása gyakrabban előfordult, mint a tanítónők helyettesítése.⁴⁶ A felsőbb ipariskolákban a női tanerő alkalmazása (többek között a megfelelő képzettségük hiányában) még kivételes esetekben is elképzelhetetlen lett volna.

A világháború során racionális, gazdasági okokból kifolyólag ugyan számos lehetőség nyílt a nők előtt a szakmai érvényesülésre, a hatalom narratívájában viszont továbbra is markánsan jelen volt a „természetes hivatásuk”, azaz az anyai és hitvesi teendők elsődlegessége, akár csak a háborút megelőzően. A lánynevelés különböző szinterei továbbra is szinte kivétel nélkül a család szférájára készítették fel a tanulókat.⁴⁷ Mindezen a tradicionális szerepkörön túlmutató feladat csak másodlagos, kényszerűségből vállalt tevékenység lehetett számukra.

A szakoktatás új útjai – a fogyatékos katonák gondozásának keretei

„... a rokkantaknak a testi és lelki elsatnyulástól való megoltalmazása a legkomolyabb gondolkodókat foglalkoztatja.”⁴⁸

A 19–20. század fordulóján a szekularizáció és a hagyományos közösségek felbomlásával az állam szerepvállalása fokozatosan nőtt, feladatköre pedig egyre bővült. Ennek a folyamatnak a részeként a 19. század második felétől a nyugat-európai országokkal megegyezően, de attól eltérő ütemben fejlődött Magyarországon is a szociális gondoskodás jogi

http://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1916/?pg=0&layout=s [2015.07.17.]

⁴³ A női kereskedelmi oktatásról lásd részletesebben NAGY A. 2014b.

⁴⁴ A. m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1916. évi 86.100. eln. számú rendelete a leányközépiszkolák szervezetének, rendtartásának és tanításterveinek életbeléptetéséről. MRT 1916. 1369–1375. http://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1916/?pg=0&layout=s [2015.07.17.]

⁴⁵ Az 1914. évi 118.892. sz. körrendelet kapcsán. *Magyar Iparoktatás*, (1914/15):7–8. 204.

⁴⁶ A női tanítók alkalmazása a férfi tanerő helyett az elemi iskolákban is a háború hatására válik jellemzőbbé. Ennek baranyai vonatkozásaira lásd KÉRI 2010.

⁴⁷ KERESZTY 2008a, 2008b.

⁴⁸ *Magyar Iparoktatás*, (1915/16):17–18. 522.

és intézményi háttere. Az ipari forradalommal és az urbanizációs folyamatokkal párhuzamosan fokozatosan kiépült a munkásvédelem, a nyugdíj-, a beteg- és balesetbiztosítás rendszere,⁴⁹ illetve a fogyatékkal élőket segítő különböző intézményes ellátási formák.⁵⁰ Az első világháborúból hazatérő sebesült katonák tömegeinek gondozása, rehabilitálása és reintegrációja a társadalomba új kihívásokat intézett a gondoskodó állam formálódó ideája felé.

A fogyatékos, illetve rokkant katonák esetében rehabilitálásuk fontos elemeként, mind intenzívebben jelentkezik a nevelés-oktatás szükségszerűsége, mely révén lehetőségük nyílik reintegrálódni a társadalmi normák közé. A főként Arnold Gehlen munkássága nyomán mára már klasszikussá vált filozófiai antropológiai elképzelés felől talán még szemléletesebben értelmezhetjük az adott jelenséget. Gehlen koncepciója szerint az ember biológiai-fiziológiai értelemben az állatokhoz képest hiánylény, hiszen nem rendelkezik karmokkal, fogakkal vagy egyéb, a túléléshez szükséges morfológiai adottságokkal. Ami az embert tehát emberré teszi – és túlélésre alkalmassá – az a kultúra, ezzel együtt a másokra utaltsága, a kommunikációra és nevelésre szorultsága. A fogyatékossgal élő egyéneknél hiányosságaik révén még intenzívebben jelentkezik a másokra utaltság, illetve a nevelés fontossága, így esetükben tovább hangsúlyozódhatnak a gehleni értelemben vett emberi világ sajátosságai. Az adott kultúra toleranciaszintje – az elfogadás mértéke, az intézményes segítségnyújtás keretei – jelentősen befolyásolja a fogyatékkal élők boldogulását. Ebben az értelemben a fogyatékosokra fordított figyelem és a különböző gondozó, nevelő, oktató intézeteik történetét vizsgálva az adott társadalom emberképéről és toleranciaszintjéről tudhatunk meg többet.⁵¹

A szakoktatás 1914 utáni története is számos ponton kapcsolódott össze az állami szociálpolitikával és a rokkantak rehabilitációjával, melynek eredményeként a szakképzés fogalma kiszélesedett, új jelentéstartalmakkal bővült. A ’képezhető’ és a ’képezhetetlen’ fogalompár szükségszerű újradefiniálása következtében egy szélesebb értelemben vett iskolafogalommal találkozhatunk a szakoktatás területén, mely – ha csak korlátozottan is, de – képzési lehetőséget biztosít számos fogyatékkal élő személynek (akik ekkor még minden esetben a hadirokkantak közül kerülhettek ki).⁵²

A fogyatékkal élők intézményes gondozása érdekében az első fontosabb lépéseket már az első világháború előtti évtizedekben megtették, melyek mentén továbbhaladva a 20. századi gyógypedagógia, rehabilitáció és szociálpolitika szélesre tárhatta „befogadó karjait”, különösen az 1970-es éveket követően. Az amerikai Braddock–Parish szerzőpáros szerint a rokkantakról való széleskörű gondoskodás mint állami feladat a világháború előtt elsősorban a munkássággal, a munkások kártérítésével kapcsolatos diskurzusban jelent meg.⁵³ A gyárakban, üzemekben megsérült munkások rehabilitációja részeként, vagyis

49 A szociálpolitika a 19–20. század során formális és anyagi periódusokra osztható fel, melyek során különböző, a szociális gondoskodás körébe sorolható intézkedések láttak napvilágot. Erről lásd bővebben FERGE 1986; GYÁNI 1994.

50 GORDOSNÉ 1991; KULLMANN–KUN 2004. 87.

51 ZÁSZKALICKY 2006; KÁLMÁN–KÖNCZEI 2002.

52 Vö. ZÁSZKALICKY 2006. 86–87.

53 Itt kell megjegyeznünk, hogy a hadirokkantak gondozására már ezt megelőzően is találunk példákat a magyar történelemben is, így például az 1848/49-es magyar szabadságharcban megrokkant honvédek, özvegyeik és árváik megsegítésére 1868 után rendszeresített állami segély formájában. Országos központi honvéd-

munkaképességük visszaállításának érdekében már a 19–20. századfordulóján előfordult, hogy gondoskodtak gyógykezelésükről és megfelelő (át)képzésükről.⁵⁴ Az 1900-as évek előtt az angol gyári törvények ugyan kiterjedtebb módon védelmezték a munkások érdekeit, mint Európa bármely másik országában, de a társadalombiztosítási törvények tekintetében a századfordulón már a németek jártak az élen. Az 1880-as években a bismarcki reformok körébe illeszkedő kötelező betegségi (1882), baleseti, öregségi és rokkantsági (1889) biztosításról szóló törvények egy széleskörű szociális hálót teremtettek meg. Ennek részeként a rokkant munkások rehabilitációja, illetve rehabilitáció jellegű képzése is a szociális gondoskodás egy bevett formájaként jelent meg, mely számos ország számára példaértékűvé vált.⁵⁵ A fogyatékossgot sokáig alapvetően az egyén saját problémájának és nem társadalmi kérdésnek tekintették. A kapitalizmus és az iparosodás elterjedésével párhuzamosan jelentkezett a fogyatékosok gondozásának „professzionizálódása”, de a 20. század második feléig alapvetően olyan medikális problémaként értelmezték, ami akadályozza a hatékonyságot és a termelékenységet.⁵⁶ A rokkant egyének munkaképességének különböző gyógykezelések és képzések segítségével történő visszaállítása, illetve fokozása különösen az első világháború következtében vált meghatározó kérdéssé.

A különböző jótékonyági, karitatív és emberbaráti szervezetek jelentős szerepet vállaltak a sérült katonák ápolásában és rehabilitációjában.⁵⁷ A rokkantakkal kapcsolatos állami szerepvállalás főként a hadba lépést követő években körvonalazódott határozottabban. Fontos azonban látnunk, hogy a hadirokkantak akárcsak Angliában, Németországban vagy Ausztriában, úgy Magyarországon is sokkal több törődésben és magasabb fokú kezelésben részesültek, mint a nem a harci események során megsérültek vagy a születésüktől fogva hátrányokkal rendelkezők. Az eltérő minőségű gondoskodást érzékletesen példázza a Jenny du Feu által leírt angliai gyakorlat, mely szerint a katonák, akik a háborúban vesztették el a lábukat, jobb és művészien kivitelezett protézisre voltak jogosultak az államtól, mint a civilek.⁵⁸ Ugyancsak a katonák és a polgári lakosság közötti különbségtételre lehet példa, hogy az USA-ban a harctéren megsérültek képzéséről 1918-ban történt intézkedés, de a civil lakosság szakoktatási rehabilitációjáról szóló első törvényt a Kongresszus csak 1920-ban deklarálta.⁵⁹ A különböző országokban sokféle válasz született az idők során a rokkantak kezelésére. A csatában súlyosan sérülést szenvedett harcosok a legtöbb kultú-

választmány. In: *Pallas Nagylexikon*, XIII. köt. Budapest, 1896. <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/077/pc007772.html#5> [2015.07.14.]

⁵⁴ BRADDOCK–PARISH 2001. 42.

⁵⁵ Dánia 1891 és 1898 között, Belgium 1894 és 1903 között átvette mindhárom német törvényt. BRIGGS 1991. 234. Ausztriában az első balesetbiztosítási törvényt 1887-ben, míg az USA-ban 1902-ben (Maryland államban) hozták meg. BRADDOCK–PARISH 2001. 42.

⁵⁶ BRADDOCK–PARISH 2001.

⁵⁷ Angliában 1915 előtt a rokkant katonák gondozásának egyik meghatározó szervezete volt a Soldiers' and Sailors' Help Society. Civil kezdeményezések voltak: az USA-ban a Vöröskereszt által 1917-ben létrehozott Institute of Crippled and Disabled Men, illetve a Magyarországon 1915. február 13-án megalakult Csonkított és Béna Katonákat Gondozó Bizottság, amely a magyar kir. Rokkantügyi Hivatal elődintézményének tekinthető. FEU 2009. 2.; BRADDOCK–PARISH 2001. 41–43.; KORMÁNYJELENTÉS 1915–1918. 3–4.; *Magyar Iparoktatás*, 20. (1915/16):17–18. 523.

⁵⁸ FEU 2009. 1.; KÖNCZEI 2009.

⁵⁹ BRADDOCK–PARISH 2001. 42.

rában, akárcsak az ókori Spártában, általános közmegebecsülésnek örvendtek, így a róluk történő gondoskodás a társadalmi toleranciának sajátos megnyilvánulását jelenti.⁶⁰

Németországban, Ausztriában és Magyarországon is a sérült katonák kérdését mindvégig a hadügy hatáskörébe tartozónak tekintették. A hazatérők nem szereltek le, többnyire szeparáltan ápolták őket, de az utókezelésükbe és rehabilitációjukba már polgári irányítású szervezeteket is bevontak.⁶¹ A központi hatalmak esetében az egyértelműen érvényesülő német szociálpolitikai modell hatására az állam magára vállalta a sérült katonák segélyezését és átképezését, sőt, gyakran kamatmentes kölcsönt nyújtott az ipart nyitó vagy kereskedésbe fogók számára.⁶² A súlyos lelki traumát átélő, komolyabb fizikai sérüléssel nem rendelkező katonák gondozása azonban a legtöbb országban nem képezte az állami orvosi utókezelés, illetve rehabilitáció tárgyát, szervezett módon a kezelésükkel csak egy-egy magánegyesület vagy szervezet foglalkozott.⁶³

Az állami hadi gondozás keretei és a „munka hatalma” Magyarországon

„Az orvosi utókezelés és kiképzés célja: a rokkantaknak – még látszólag az elveszetteknek is – segítséget nyújtani ahhoz, hogyha teljes munkaképessége nem is adható vissza, lehetővé tenni, hogy megmaradt még oly szerény munkaerejét is hasznosíthassa. (...) [A] munka az ő [ti. a rokkant] jövődő boldogulásának igazi forrása.”⁶⁴

A rokkantakkal való törődést az állam törvények és rendeletek útján is deklarálta, ezzel kijelölte a szociális gondoskodás feladatköreit.⁶⁵ A rokkantak gondozását alapvetően az 1915. évi XV. törvény cikk határozta meg, mely állami feladatként jelölte meg a háborúban megsérült katonák gyógyítását, orvosi utókezelését és oktatását:

„(...) amennyiben kilátás van arra, hogy keresetképességüket egészen vagy részben visszanyerhetik, megfelelő orvosi utókezelésben és gyakorlati oktatásban részesíttessenek, s hogy a művétagokra szorulóknak ilyenekkel elláttassanak; továbbá aziránt, hogy az, aki magát egy megfelelő összeállítandó orvosi szaktanács véleménye szerint szükséges orvosi utókezelésnek, vagy művétag alkalmazásának és gyakorlati oktatásnak alá nem veti, hacsak nincs legalább 10 évi beszámítható tényleges katonai szolgálata, a rokkantnyugdíjhoz, valamint a rokkantak házában ellátási állományába való felvételhez való igényét elveszti.”⁶⁶

⁶⁰ KÁLMÁN–KÖNCZEI 2002. 38.

⁶¹ A m. kir. miniszterelnök 1915. évi 3.301. számú rendelete a rokkant katonákat gondozó szervezetről; SUBA 2011. 123.

⁶² Cseresnyés Ferenc a *Magyar Gyógypedagógia* 1917. évfolyamában megjelent, *A vak rokkantak Magyarországon, Ausztriában és Németországban* című munkáját foglalja össze PAJOR 2009; KLEBELSBERG 1916.

⁶³ Vö. FEU 2009; PAJOR 2009. 127.

⁶⁴ *Magyar Iparoktatás*, 20. (1915/16):17–18. 524–531.

⁶⁵ A rokkanttá vált katonákkal kapcsolatban már 1875-ben született törvény, de ennek felülvizsgálata és az aktuális állapotokhoz történő igazítása 1914 után egyértelműen szükségyszerűnek mutatkozott. Az 1875. évi törvény a rokkantak pénzbeli segélyének összegét nem a rokkantság mértékéhez – azaz a keresőképesség százalékos csökkenéséhez képest –, hanem az illető katonai rangjához viszonyítva határozta meg (1875. évi LI. tc.).

⁶⁶ 1915. XV. tc. 8. §.

A törvényt a háborús események megkezdését követően viszonylag gyorsan elfogadta az országgyűlés. Szükség is volt erre, hiszen a statisztikai adatok tanúsága szerint a legtöbb katona a világháború első éveiben halt, illetve sebesült meg. A háború első hónapjaiban 1 millió katona pusztult el vagy sebesült meg a szerbiai és galíciai fronton. Magyarországon 530 ezerre tehető a halottak, 1,4 millióra a sebesültek és közel 833 ezerre a fogságba esettek száma.⁶⁷

Segélyre, valamint egyéb, az állam részéről érkező segélynyújtásra csak abban az esetben számíthatott az egyén, ha az uralkodó normarendszer értelmében önmaga is megpróbált a társadalom hasznos része lenni, melyet a munka világába történő visszalépés révén érhetett el. A munka mint a modern ember egész életét átfogó hatalom, illetve fegyelmező erő a gondoskodó állam szociális intézkedéseiben is testet ölt, így a rokkantak rehabilitálása esetében is.⁶⁸

Eisler Hugó 1911-ben a mozgáskorlátozottak gondozásáról tartott előadásában több ponton is rendkívül érzékletesen ragadta meg a modern ember munkához való viszonyát, ezzel együtt a fogyatékosokkal kapcsolatos attitűdöt és a gondoskodás lényegi elemét, ezért hosszabban idézzük:

„A társadalom legelső és legszentebb kötelessége a nyomorék testből munkára képes embert teremteni. Alamizsna helyett munkaképességet, vigasz helyett nevelést az életre kell nyújtaniuk. – Minden élő lénynek meg van a joga, hogy munkával keresse kenyerét. – Még ha a munka, melyet a nyomorék végez, nem is volna értékesíthető, akkor is meg kell részükre szervezni a lehetőséget, hogy dolgozzanak, mert e munka az mely nemesít és boldogít és egyedül a munka az, mely épen a nyomorékkal elfeledteti testi fogyatékoságát és felébreszti benne emberi voltának öntudatát. Az államnak pedig nemcsak humanus érzése, hanem elsőrendű érdeke parancsolólag követeli, hogy a nyomorékokról gondoskodják. Hangsúlyozom, nem ethikai, morális, rendőri szempontok utalják erre, hanem gazdasági anyagi érdekek. Mert a nyomorék munka értékes és értékesíthető munka.” [sic!]⁶⁹

Az idézet a gehleni filozófiai antropológiai koncepcióval látszik több ponton összecsengeni, így a fogyatékos személy a számára adekvát munka elsajátítása, a nevelés révén túlléphet testi-fiziológiai fogyatékoságain és „emberi voltának öntudatára” ébredhet. Eisler szövege egyértelműen a hatalom narratíváját reprezentálja a századforduló modern államainak értékrendjét képviselve. A kapitalista (vagy kapitalizálódó) gazdaság, illetve társadalom fennmaradását, fejlődését egyes tagjainak a termelékenységétől teszi függővé.

67 ROMSICS 2005. 105–106. Nagy Péter Tibor fogyatékosokra vonatkozó oktatásszociológiai kutatásából tudjuk, hogy az első világháborúban megsérült, illetve fogyatékosná vált személyek aránya az egész népesség állapotát nem érintette jelentős mértékben a népességszámlálási adatok alapján. „Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy az első világháborúban a polgári lakosság pusztulása és egészségkárosodása összehasonlíthatatlanul kisebb volt, mint a másodikban, hiszen senki nem szándékozott egy egész népet kiirtani, a megszálló hadsereg és a lakosság közötti konfliktusok nagyságrendekkel kisebbek voltak (...). Ebből annak kellene következnie, hogy a fogyatékosok között a hadviselt korosztályokban sokkal magasabbnak kellene lennie a férfiak arányának. Ennek ellenére a férfiak aránya az 1930-ban 15–19 éves fogyatékosok között a legmagasabb, 62 százalék, az ennél idősebb nemzedékekben ennél rendre alacsonyabb.” NAGY P. T. 2012. 5.

68 NÉMETH 2007; FOUCAULT 1996. 142–150.

69 EISLER 1911 [1978]. 41–42.

A fogyatékosok és a pauperek részére nyújtott állami segélyek és támogatások ebben az értelemben a társadalmi hasznosságuk újrafelfedezésének lehetséges eszköze. A támogatásokkal kapcsolatos szigorú megkötések, valamint a kiépülő intézményrendszer is ezt a célt hivatott szolgálni.⁷⁰

Eisler gondolatait egészíti ki a Klebelsberg Kunótól származó alábbi idézet is a rokkantak oktatásával kapcsolatban: *„Többen, kik a betegekkel érintkeznek, túlzott jóságból és emberiségből néha feledtetik a rokkanttal, hogy a pihenés csak munka után édes s hogy a semmittevés csakhamar tespedéssé fajul. »Élni – Arannyal szólva – nem fajulva tengés, olcsó időnek hasztalan soka«; hanem minden ember s így a rokkant életének is célt és tartalmat csak a munka adhat.»⁷¹*

A rokkantak lehetőség szerinti újra munkába állítását racionális és emberbaráti érdekek diktálták. A sikeres rehabilitációval ugyanis a rokkant és családja megélhetésének biztosítása kevésbé terhelte az államot, valamint – ha csak kis mértékben is, de – a meglévő munkaerőhiányt is csökkenthették. A törvény értelmében a háború során megsérült katonák számára a korábbi (1875) joggyakorlattól eltérően, a segély összegét a rokkantság mértékének függvényében állapították meg, mely jelentős elmozdulásként értelmezhető a méltányosság 21. századi paradigmája felé.

A világháború során napvilágot látott cikkek és beszédek a rokkantiskolákat, s ezzel párhuzamban a rokkantak újbóli munkába állítását – a segélyek folyósításához képest – mint az állam részéről történő magasabb rendű gondoskodást jelenítették meg, mely *„az egyén és annak családjának, valamint az egész nemzet anyagi és erkölcsi javának megóvása”* –ként értelmeződött.⁷² A rokkantak ügyének rendezésében, szakoktatásuk és munkába állításuk tárgyalásánál az erkölcsi romlástól való megóvás folyamatosan visszatérő gondolat, amely a munkásság esetében nem tekinthető új narratív elemnek, hiszen a háború előtt is megjelent a különböző szakemberek vonatkozó írásaiban.⁷³ A háború következtében a munka nélkül, segélyeken tengődő, frontról visszatérő katonák mint a társadalom deviáns elemei különösen veszélyesnek ítéltettek, hiszen fogékonyak lehettek a különböző szélsőségesnek vélt, forradalmi eszmékre is: *„Azok a féllábú kintornás hadirokkantaknak nemcsak szociális szempontból képeznek tehát szomorú látványt, de a lehető legkárosabb hatással lehetnek, újabb nehéz megpróbáltatások idején.»⁷⁴* Szterényi József 1917-ben íródott sorai egyszerre jelenítik meg az uralkodó réteg aggodalmait a szocializmus eszméi felé tolódo társadalmi rétegek miatt, illetve a fogyatékos személy minden törekvés és állami gondoskodás mellett is jelenlévő kirekesztettségét. Különösen problémásnak vélte ezt, mivel a magyar szociálpolitikát nem tartotta megfelelőnek a társadalmi feszültségek és problémák leküzdésére, és újabb intézkedéseket sürgetett.⁷⁵ A rokkant katonák – lehetőségeikhez és képességeikhez mérten – minél gyorsabb munkába állítása, melyet a megfelelő oktatási formákkal is elősegíthettek, ezért is mutatkozott különösen fontosnak.

⁷⁰ BRADDOCK–PARISH 2001; FOUCAULT 1996, 2004.

⁷¹ KLEBELSBERG 1916. 13.

⁷² *Magyar Iparoktatás*, (1915/16):17–18. 523.

⁷³ Erről lásd bővebben VÖRÖS 2013.

⁷⁴ SZTERÉNYI 1917. 29.

⁷⁵ Szterényi József 1917-es idézett munkájában egyértelműen a bismarcki szociálpolitika mellett törtélandzsát, vagyis hogy a szociális intézkedések az állam részéről egy nagyobb társadalmi robbanás veszélyétől óvnának meg, illetve a hatalmi elit pozícióit segíthetnek konzerválni.

A hadirokkantak gondozásának gyakorlata – az Országos Hadigondozó Hivatal működése

Az 1915. évi XV. törvény gyakorlati végrehajtásáról az 1915. évi 3.300. és 3.301. számú miniszterelnöki rendeletek gondoskodtak, ennek érdekében létrehozták a *Rokkantügyi Hivatalt* (1917-től *Országos Hadigondozó Hivatal*, továbbiakban OHGH), amely koordinálta a sérült katonák utókezelését és képzését.⁷⁶ A magyar rokkantügy szervezetéről 1916-ban Klebelsberg Kuno – ekkor vallás- és közoktatásügyi államtitkár és a Rokkantügyi Hivatal alelnöke – egy rövid összefoglaló írásban számolt be, melyben felvázolta az OHGH működésének főbb területeit. Az Országos Hadigondozó közvetlenül a Miniszterelnökséghez tartozott, így intézményei polgári és nem katonai jellegűek voltak. A hivatalnak önálló költségvetése nem volt, a közös hadsereg, illetve a magyar állam közösen fedezte működtetését, hiszen a katonák gondozására igazgatási szempontból továbbra is hadügyi kérdésként tekintettek.⁷⁷ A Rokkantügyi Hivatal intézetei élén miniszteri biztosok vagy igazgatók álltak, akik mellett külön katonai parancsnokságok alakultak a rend és fegyelem fenntartására, valamint egyéb katonai ügyek intézésére.⁷⁸ A rokkantiskolákat ugyan az OHGH szervezte és gondozta, de „*tanulmányi tekintetben a főfelügyeletet a kereskedelemügyi miniszter, a társfelügyeletet a vallás- és közoktatásügyi miniszter*” gyakorolta.⁷⁹

A mozgáskorlátozottakkal kapcsolatos diskurzusban már a háború előtt megjelent az az ideális szervezeti struktúra, mely a gyógypedagógiai intézmények „legtökéletesebb” megvalósulásaként az első világháború alatt felállított hazai rokkantgondozásnak egyértelműen mintául szolgálhatott. Eisler Hugó *A nyomorék gyermekekről* című előadásában részletesen beszámolt az 1882-ben alapított koppenhágai intézetről, véleménye szerint „*ezen menhely képezte eddig is és még most is a legtökéletesebb mintaképet, mely után valamennyi többi menhely egész Európában épült.*”⁸⁰ Az intézmény szervezete három részre bomlott: egy klinikára, amely a rászorulókat ortopédiai eszközökkel is ellátta; egy iskolára, melynek fő célja a kézimunka, a kézügyesség fejlesztése és olyan szakmák oktatása volt, melyek a mozgáskorlátozottat alkalmassá tették arra, hogy fenntartsa önmagát, illetve egy műhelyre, ahol a menhely lakói termelő munkát is végezhetnek. A műhelyek termékei elsősorban

⁷⁶ Az Országos Hadigondozó Hivatal nemcsak névváltozást jelentett, hanem hatásköre és feladatköre kibővülését is: gondozása nemcsak a világháború rokkantjaira, hanem a háborúban elesett hősök özvegyeire és árváira is kiterjedt. A Hivatal élére ekkor gróf Teleki Pál országgyűlési képviselő, későbbi miniszterelnök került. KORMÁNYJELENTÉS 1915–1918. 3–4.

⁷⁷ A hivatal elnöki állása tiszteletbeli volt, bevételei a közös hadügyi kormányzattól járó ápolási és beruházási díjak voltak, továbbá adományok és alapítványok kamatai, valamint elkobzott áruk eladásából származó bevételek. KORMÁNYJELENTÉS 1915–1918. 1.

⁷⁸ KLEBELSBERG 1916; KORMÁNYJELENTÉS 1915–1918. 3–4.; SUBA 2011.

⁷⁹ 1916. évi 3.215. sz. A m. kir. Rokkantügyi Hivatal szabályzata M. E. rendelet 15. §. A Rokkantügyi Hivatal iratanyagának többsége elpusztult, így a vonatkozó szabályzatot a *Magyar Iparoktatás* közlése alapján ismerjük. *Magyar Iparoktatás*, 20. (1915/16):17–18. 532–568.

⁸⁰ EISLER 1911 [1978]. 39. A koppenhágai mintát követve létesült további intézmények: Göteborg, Karlskrona (1885), Helsingborg (1887), Stockholm (1891). Német területeken az első menhely 1832-ben létesült Münchenben és 1844 után elnyerte a nyilvános állami rangot. 1911-re 33 menhely működött Németországban, míg Angliában 7, Ausztriában 3, Svájcban 2, Hollandiában és Norvégiában 1–1. Olaszországban és Franciaországban viszonylag kevés ilyen menhely működött, Spanyolországban, Portugáliában és a Balkánon pedig nem találhatók hasonló intézmények. Magyarországon 1903-ban hozták létre Budapesten az első ilyen intézményt. EISLER 1911 [1978]. 40–41.

nem a gyárak tömegtermelésével kívánták felvenni a versenyt, hanem az időigényesebb művészi kivitelű termékekkel.⁸¹ A Rokkantügyi Hivatal szervezeti struktúrájában is a koppenhágai modell hatását fedezhetjük fel. A hivatal ügykörébe tartozott tehát az utókezelő gyógyintézetek és a rokkantiskolák működtetése, újabbak felállítása, ortopédiai eszközök előállítására, illetve a rokkantak kész termékekkel történő ellátása és munkaközvetítése is.⁸²

A korabeli szociálpolitika működési mechanizmusainak sajátossága, hogy nem az egyes egyént, hanem a családot tekintették kezelendő egységnek. A szociális gondoskodáson, így a korban a családok anyagi helyzetének rendezését értették, ami történhetett olyan foglalkozás vagy üzlet elindításának támogatásával, melyet a család együttesen volt képes hatékonyan ellátni és nem a háborúban megrokkant férj egyedül. A nők helyzete ezekben a családokban jelentősen megváltozott, köszönhetően a család anyagi biztonsága megteremtésében vállalt szerepüknek. Az egyes rokkant katonák által látogatott tanfolyamok és képzésformák körét ezek a tények is erősen befolyásolták. Azt, hogy milyen munkakör betöltésére alkalmas a hadirokkant, vagyis a „pályaválasztásával” kapcsolatos döntéseket az utókezelő intézetekben és a rokkantiskolákban felállított felvevő bizottságok döntötték el. A bizottságok munkáját segítették a Rokkantügyi Hivatal által megbízott „gazdasági ismeretekkel rendelkező szakférjak”, akikből minden rokkantiskolában és utókezelő intézetben megszervezték az ún. szociális irodákat.⁸³ A szociális iroda munkatársai a bizottsági döntéseket megelőzően – ha lehetőség volt rá már a katonai kórházban – hosszabban elbeszélgettek a rokkanttal, illetve annak családjával, „elsősorban feleségével”, mely alapján megfogalmazták javaslatukat a pályaválasztással kapcsolatban.⁸⁴ Az utókezelés esetében és a rokkantak gondozása során már találkozhatunk azzal az elvvel, hogy minden egyénre (értsd család) a számára legkedvezőbb megoldásokat és adekvátabb kezelési módokat keresték. Ennek tényleges érvényesülését és fontosságát az OHGH megjelent füzetek egyes esettanulmányok példáján keresztül igyekeztek hangsúlyozni.⁸⁵ Ezen esettanulmányok alapján mind markánsabban körvonalazódik a gondoskodó állam eszméje. Az állam ugyanis tudja, mire van szüksége polgárainak a boldoguláshoz, akár az egyén ítélőkészségét saját sorsa felől kétségbe vonva, azzal ellenkező módon rendelkezve.⁸⁶

A rokkantiskolák

Milyen szerepet töltek be tehát a rokkantiskolák a szakképzés rendszerében és a katonák rehabilitálásában az első világháború alatt?

A szakoktatást alapvetően gazdasági és nem művelődési célok határozták meg. A rokkantiskolák ebben a rendszerben új szereplőként jelentek meg, melynek nem csupán a piaci érdekek kiszolgálása volt a feladata, hanem a hátrányokkal és fogyatékkal élők élet-

⁸¹ EISLER 1911 [1978]. 40.

⁸² SUBA 2011; 3.300/1915 sz. M. E. rendelet.

⁸³ 3.301/1915. sz. M. E. rendelet 30. §. A szociális irodák munkáját segítette, szakterületől függően 3–3 ipari, kereskedelmi munkás és munkaadó, illetve 3 mezőgazda szaktanácsadó. TELEKI 1918. 14.

⁸⁴ „Gyakran őszintén és egyenesen megkérdeztük a rokkanttól, hogy »ki az okosabb a háznál?« – és nem egyszer azt az őszinte vallomást hallottuk, hogy: »megvallom, az asszony«. Ilyenkor azt mindig meghallgatjuk.” TELEKI 1918. 15.

⁸⁵ Lásd TELEKI 1918.

⁸⁶ FOUCAULT 1996; BRIGGS 1991.

körülményeinek javítása is. A rokkantiskolák tényleges arculatát több tényező együttesen befolyásolta. A különböző szakemberek az iskola más-más funkcióját hangsúlyozták, szakterületüknek megfelelően:

„Új és komplikált iskola-típussal állunk itt szemben, melynek számolnia kell úgy a bénulás, csonkulás és a betegség, mint a foglalkozások sokféle fajtájával. Az orvos könnyen csak munka-therapiát lát betegének munkájában, gyógyító torna folytatását és lélektani eszközt arra, hogy a rokkantnak a végzett munka öröme önbizalmát visszaadja. A mezőgazdasági és ipari szaktanítóban pedig rendszerint megvan a hajlam arra, hogy ugyanolyan oktatásban részesítse a rokkantat is, mint ép növendékét. Úgy a munka-therapiának, mint az oktatás szakszerűségének érvényesülnie kell a rokkant-iskolában, de az intézménynek a maga sajátosságát és jellegzetességét az adja meg, hogy minden egyes tanulója testi fogyatékoságának, betegségének különleges természetével számolva állapítja meg úgy magát a foglalkozást, mint az arra való tanítás útját és módját.”⁸⁷

Teleki Pál szociálpolitikai munkájában nemcsak a rokkantiskolák, hanem az egész rokkantkérdés kapcsán még markánsabban hangsúlyozta, hogy az kevésbé tekinthető a filantrópia körébe tartozónak, mint inkább gazdasági kérdésnek: *„A rokkant kérdést gazdasági vonatkozásaiban nem szabad mint rokkantkérdést kezelni. (...) Ez gazdasági kérdés, helyesebben sok gazdasági kérdés, amely a rokkantkérdés kapcsán merül fel ugyan, de amelynek több vonatkozása van általános gazdasági kérdésekhez.”⁸⁸* A rokkant katonák oktatásának szabályzatát és tanmenetét Harkányi János kereskedelemügyi miniszternek is jóvá kellett hagynia, aki a gazdasági szempontok érvényesülését volt hivatott biztosítani.⁸⁹

A rokkantiskolák szakképzési kínálata rendkívül sokszínű volt, de a képzések alapvetően a diákok korábbi társadalmi helyzetének megtartására irányultak, nem támogatták a magasabb iskolai tanulmányokat, így a társadalmi mobilitást sem. Az iskola szaktanfolyamait szintjük szerint három nagy kategóriába sorolhatjuk: 1.) a különböző mesterségek elsajátítására vagy újratanulására szervezett tanfolyamok a hat elemi és két polgárit végzettek számára; 2.) a műszaki vagy kereskedelmi tisztviselői tanfolyamok a négy középiskolát végzetteknek;⁹⁰ 3.) a mestertanfolyamok képzett iparosoknak a legújabb technológiák és eszközök megismerésére. Mindhárom tanfolyamtípus esetében előfeltételként jelent meg az adott foglalkozási körhöz köthető szakmai előismeret. A rokkantiskolák keretében megszervezett tanfolyamok sokféle foglalkozási területet öleltek fel, így az épület- és bútorasztalosságtól kezdve, az elektrotechnikuson és a bádogoson át a géplakatosig vagy a cipészig. A tisztviselő tanfolyamok elvégzése valamely vállalat, üzem tisztii teendőire, illetve vezetésére készítette fel a növendékeket.⁹¹

⁸⁷ KLEBELSBERG 1916. 11–12.

⁸⁸ TELEKI 1918. 19.

⁸⁹ 1916. január 18-án kelt 2905. sz. kereskedelemügyi miniszteri hozzájárulás. A részletes működési szabályzatot és tantervet a *Magyar Iparoktatás* 1916 tavaszán részletesen is közölte. *Magyar Iparoktatás*, 20. (1915/16):17–18. 522–568.

⁹⁰ A tisztviselői tanfolyamok a felső ipariskolában kerültek megszervezésre, de szervezetenként a rokkantiskolák kihelyezett tanfolyamainak minősültek. 1916. évi 3215. sz. A m. kir. Rokkantügyi Hivatal szabályzata. *Magyar Iparoktatás*, 20. (1915/16):17–18. 532–568.

⁹¹ A foglalkozási körökről lásd részletesebben 1916. évi 3215. sz. A m. kir. Rokkantügyi Hivatal szabályzatát.

Az iskolák padsorait olyan katonák tölthették fel, akik nem rendelkeztek vagyonnal, mely révén a saját és családjuk anyagi helyzete biztosítva lehetett volna, illetve rokkantságuk és betegségeik következtében korábbi foglalkozásukat nem, vagy nem kellő hatékonysággal tudták volna folytatni. Az iskolák egyrészt fontos terápiás intézetnek számítottak, hiszen az orvosi utókezelés részeként is utalhattak ide katonákat, másrészt céljuk volt, hogy a maximum egyéves képzési idő alatt a diákok korábbi foglalkozásukat megváltozott képességeiknek megfelelően is képesek legyenek gyakorolni vagy valamilyen új, számukra adekvát foglalkozást sajátítsanak el, esetleg elemi, polgári iskolai tanulmányaikat befejezzék, kiegészítsék:⁹² „Óvakodni kell azonban az elmélet túltengésétől, mi a rokkantak nagy többségében az egész intézmény hasznosságába vetett hitet megdöntené.”⁹³ A katonák tanulási kedvének felélesztését fontos feladatként értelmezték, amire a rokkant sikeres rehabilitációjának meghatározó eszközeként tekintettek, ezért számos népszerűsítő és ismertető anyag jelent meg a rokkantügyről és a képzési lehetőségekről.⁹⁴ A hadirokkantak motivációját a képzések gyakorlatorientált megszervezésével kívánták erősíteni, amit minden OHGH-kiadványban külön hangsúlyoztak. Ennek megfelelően a szaktanfolyamokon a gyakorlati óráknak nagyobb teret engedtek, mint a megegyező fokú szakiskolai képzéseken, ez átlagosan 10%-kal több műhelygyakorlatot jelentett az órarendben. Ez alól némi kivételt jelentenek a felső ipariskolákban megszervezett rokkanttanfolyamok, mivel az ide jelentkezők tisztviselői pályára való felkészítése jobban megkövetelte bizonyos elméleti ismeretek elsajátítását. A felső ipariskolák tantervével összehasonlítva ez a képzésforma is sokkal gyakorlatorientáltabb volt az OHGH szervezésében, mint a normál képzési rendben. A tantervből például kikerültek olyan ismeretek, mint a természettan, a vegytan, illetve a mintázás. Az egyes órákon belüli tananyag a szűkebb időkeretnek is köszönhetően jóval célirányosabb, specifikusabb és redukáltabb ismereteket nyújtott a végzeteknek. A rokkantiskola keretei között a sebesülteknek alkalmuk nyílt, hogy megtanulják, illetve felfedezzék testük korlátait, valamint a protézisek alkalmazását.⁹⁵

A háború során felállított 14 rokkantiskola között ipari és mezőgazdasági profilúakat egyaránt találhatunk (2. táblázat). Az iskolák többségét az ország nyugati, valamint északi megyéiben szervezték meg. A legnagyobb rokkantiskola Budapesten jött létre a Pozsonyi úton. Az iskolák székhelyeül gyakran választottak olyan városokat, ahol már működött valamilyen szakképző intézmény, ezek megfelelő kiindulási alapként szolgáltak a rokkantak tanfolyamainak. Előfordult, hogy épületeik és személyzetük egy részét is átengedték az új iskolának.

Magyar Iparoktatás, 20. (1915/16):17–18. 532–568.

⁹² 3.301/1915. sz. M. E. rendelet. Idézi: BERCZ 1915 [1978]. 6–8., 11–12., 14–18., 28–32., 37.

⁹³ KLEBELSBERG 1916. 12.

⁹⁴ A rokkantkérdéssel kapcsolatban megjelent írások a teljesség igénye nélkül: BERCZ 1915 [1978]; Lukács György: A rokkantügy. *Magyar Figyelő*, (1915):11.; Rokkant katonák ipari oktatása. *Magyar Iparoktatás*, 20. (1915/16):17–18. 522–633.; RÓNA 1916; Ráth Kálmán: A rokkantak munkaképessége. *Magyar Ipar*, 1916. máj. 21.; Katona Béla: Javaslatok a rokkant kérdés megoldására. A rokkant kérdés gazdasági vonatkozásai. *Magyar Ipar*, 1916. máj. 21.

⁹⁵ BETHLEN 1915. 51–53.

Rokkantiskola helye	Képzés típusa	Férőhely
Budapest (Pozsonyi út)	ipari	700
Budapest (Szegényház utca)	ipari	250
Budapest (Vakok Intézete)	kézműipar	140
Pozsony	ipari, ortopédiai üzem	375
Bia	munkaterápiás	80
Gici	mezőgazdasági	40
Vác	ipari (bőr)	260
Kalocsa	ipari (fa)	500
Törökszentmiklós	mezőgazdasági	30
Debrecen	ipari	91
Debrecen	mezőgazdasági	80
Kassa	ipari	a. h.
Kassa	mezőgazdasági	a. h.
Besztercebánya	mezőgazdasági	a. h.
Kolozsvár	ipari	150

2. táblázat – Rokkantiskolák (1914–1918)⁹⁶

A hadirokkantak számára szervezett iskolák és egyéb tanfolyamok között az ipari jellegűek egyértelműen felülreprezentáltak (összesen kilenc), különösen az ország agrárjellegéhez mérten.⁹⁷ Több tényező is befolyásolta ezt, egyrészt maguk a rokkantak gyakran költöztek faluról városba és kerestek ott könnyebb megélhetést iparosként,⁹⁸ másrészt a korabeli vélemények szerint is „a rokkantaknak tetemes része rokkantságánál fogva alig alkalmas mezőgazdasági munkára úgy, hogy azok a rokkantak, akik mezőgazdászok voltak, kénytelenek valami iparra áttérni.”⁹⁹ Sikeres boldogulásuk zálogát főként bizonyos speciális ipari foglalkozásokban látták. Kialakultak jellegzetes, védett munkalehetőségek és szakmák, mint a hadirokkant trafikosok és cipészek (ők voltak a modern idők „Héphaisztosza”);¹⁰⁰ e szakmák műveléséhez az állam előjogokat és bizonyos kedvezményeket is teremtett.¹⁰¹

Az új foglalkozás elsajátítására vállalkozó katonákat az 1916-os rendelet akkor tekintette teljesen kiképzettnek, ha vizsgamunkájuk alapján mesterségüket segédi minőségben, önállóan is képesek voltak ellátni. Az állami szakpolitika véleménye 1918-ra némileg mó-

⁹⁶ KLEBELSBERG 1916. 14. és SUBA 2011. 30. adatai alapján.

⁹⁷ Vö. KÖVÉR 1982.

⁹⁸ Az ipari pálya választása sok esetben egyet jelentett a városba költözéssel. Ezt a belső migrációs folyamatot kifejezetten problematikusnak ítélték meg a szakemberek, különösen Budapest vonatkozásában. Teleki Pál úgy fogalmazott, hogy a hadigondozás során is csak „nyomás okok esetén engedhető meg a rokkantat Budapestre költözésében támogatni.” TELEKI 1918. 48.

⁹⁹ Tisza István miniszterelnök 1916. február 16-án, a rokkantoktatásról elmondott beszédét idézi: RÓNA 1916. 110.

¹⁰⁰ Vö. KÁLMÁN–KÖNCZEI 2002.

¹⁰¹ HEGEDŰS 2009. 137.

dosult. Teleki Pál mint az Országos Hadigondozó Hivatal elnöke a gyakorlati tapasztalatok alapján ekkor már úgy vélekedett, hogy a rokkantiskolákban egy év alatt tanult új szakma nem jelent minden esetben olyan elmélyült szaktudást, amellyel az egykor mezőgazdaságban dolgozó rokkant veterán teljes bizonyossággal képes lehet maga és családja megélhetését biztosítani. A megtanult új szakmára esetükben inkább keresetkiegészítésként tekintettek. Az iskolákban a gyáripár számára is képeztek rokkantakat, de ennek mértéke jócskán alulmúlta a később kisiparosként tevékenykedőket.¹⁰² Az önálló kisiparos vagy kereskedő olyan vágyott karrierlehetőséget jelentett, melyre a legtöbb rokkant törekedett, de relevanciáját a piacra és az egyénekre vonatkozóan már a kortárs szakemberek is megkérdőjelezték.¹⁰³

A rokkantiskola személyzetének köre az ott végzett összetett munkához illeszkedően a pedagógiai, a gyógyászati és a gazdasági területeket egyaránt felölelte, így elemi, polgári és gyógypedagógiai tanítók, orvosok, különböző szakterületekről érkező művezetők és szaktanárok is segítették a katonák rehabilitálását. A normál szakiskolához képest a tanárok feladatkörei jóval összetettebbeknek mutatkoztak, folyamatosan monitorozniuk kellett a diákokat és speciális igényeiket, hogy az adott tanfolyam, munkamódszer, protézis valóban megfelelő-e számukra. A személyzet többségét polgári szolgálatosként helyezték át a rokkantiskolákba.¹⁰⁴

Tanulmányaik sikeres lezárását követően a rokkantiskolák segítséget nyújtottak diákjaiknak az elhelyezkedésben is. Ez önmagában nem új jelenség, hiszen a normál szakiskolák esetében szintén találunk erre példát már a háború előtt, de ennek mértéke, illetve – az OHGH keretében – szervezettsége jelentősen túlmutat a korábbiakon. Azokról a diákokról, akik „*megnyugvással a magán-gazdasági életbe különböző lelki és testi okból nem bocsáthatók ki[,] (...) nem érznek erőt a létért való küzdelemre, akik munka után járni, munkájukat értékesíteni nem tudják*”,¹⁰⁵ az állam „*kereseti telepek és műhelyek*” alapításával kívánt gondoskodni. A hatalom ezzel kivonta őket a primer (piaci, gazdasági) szabályok alól, de megerősítette felettük a felügyeletet, hiszen mindennapjaikra explicít módon fejtette ki befolyását, eltávolítva őket önmagukra és a társadalomra veszélyes gondolatoktól.

Régi iskolák, új szerepek

A szakiskolák háború alatti feladatai nem merültek ki a tradicionális szakképzésben és a haditermelés aktív támogatásában: „*Nagyarányú tevékenységet fejtettek ki az intézetek hadi sérülteknek művétagokkal és ortopédikus eszközökkel való ellátásában, valamint a rokkantak ipari foglalkozására való kiképzésben*” is.¹⁰⁶ A rokkantak oktatása ugyanis nemcsak a rokkantiskolák kereteiben valósulhatott meg. A rokkantiskolai képzés ideje alatt a tehetségesebb diákoknak szakmájuk „különleges irányú” tanfolyamainak elvégzésére is lehetőségük nyílt. Tanulmányaik megkönnyítése érdekében ösztöndíjban részesülhettek, akárcsak

¹⁰² TELEKI 1918. 46–47., 63–65.

¹⁰³ TELEKI 1918. 46–49.; KLEBELSBERG 1916. 15–16.

¹⁰⁴ 3.301/1915. sz. M. E. rendelet 21–28 §.; VÍG 1932. 481–483. Nacsa Illést, a győri fa- és fémipari szakiskola faipari előmunkását 1916-ban helyezték át a budapesti rokkantiskolába. ÉRT. GYŐR 1917. 10.

¹⁰⁵ KLEBELSBERG 1916. 15.

¹⁰⁶ KORMÁNYJELENTÉS 1915–1918. 74.

egészséges társaik. A szabályzat értelmében az ipariskolák műhelyei egy-egy új foglalkozás elsajátítására vagy a régi begyakorlására is lehetőséget biztosítottak.¹⁰⁷

A gyakorlat ilyen tekintetben felülírt bizonyos, korábban általánosan elfogadott irányelveket a rokkantak gondozásával kapcsolatban: ti. az intézményes ellátás alapvetően szegregált módon történő megvalósulását.¹⁰⁸ Ez utóbbit fogalmazta meg 1911-ben Eisler Hugó is, miszerint „[a] nyomorék nyilvános iskolát nem látogathat. Részben testi fogyatkozásai a mindennapi látogatást lehetetlenné teszik, részben gyógyító eljárások vagy hosszas betegségek követelik meg a fekvést és nyugalmat, végül pszichikai nyomás okok szólnak a mellett, hogy az egészséges ép gyermekek közé ne engedjük őket.”¹⁰⁹ A háborúban megsérültek a szakiskolákban nemcsak kifejezetten a hadirokkantak számára szervezett tanfolyamokon jelentek meg, hanem olyan kurzusokon is, melyeken a rehabilitációs célok nem játszottak főszerepet, ezeken a rokkantak az egészségesekkel együtt vehettek részt.¹¹⁰

A háború során valamennyi felső ipariskolában szerveztek az OHGH által felügyelt tisztviselői tanfolyamokat. Az ipariskolák közül a speciális tanfolyamokat nyújtók aránya jóval alacsonyabb volt és főként az erdélyi ipariskolák jártak élen a rokkantakat befogadó tanfolyamok szervezésében. A rokkantiskolák földrajzi elhelyezkedését figyelembe véve ennek egyértelmű a magyarázata. Az ország keleti felében nem, illetve csak kis főrészlet rokkantiskolákat szerveztek (Kolozsváron csupán 150 katonát tudtak egyszerre befogadni), így feladataik egy részét az ipariskoláknak kellett átvenniük. A megszervezett rokkant-tanfolyamok időtartamukat és képzésük minőségét tekintve is differenciálódtak. Míg a tisztviselő tanfolyamok 5–8 hónaposak, a művezető tanfolyamok 2–3 hónaposak voltak, és a felső ipariskolák adtak nekik otthont, addig a mestertanfolyamok csupán 8 hetet öleltek fel és az ipari szakiskolák szervezésében zajlottak.¹¹¹

A szakiskolák a hadirokkantak gondozásából műhelyeik termelő munkája révén is kivették a részüket. A katonák művétagokkal történő ellátása a hadigondozás részét jelentette: „Minden csonkult katonára államköltségen két művétagot kap a Hivataltól és pedig a munkaprotézist és kozmetikus protézist.”¹¹² A háború előtt is működő magán művétaggyárak nem voltak képesek az 1915 utáni keresletet megfelelően kielégíteni, ezért az állam újabb művétagműhelyek felállítása mellett döntött. A Rokkantügyi Hivatal Budapesten az állami felső ipariskolában mesterséges testrészeket előállító műhelyt szervezett. A műhelyt Dollinger Gyula főorvos vezette, akit a magyar ortopédia megteremtőjeként is emlegetnek. A felső ipariskola és a művétagműhely útjai 1917 után különváltak, létrejött az önálló művétaggyár, illetve a vele kapcsolatos műszerészipari szakiskola. A finomabb technikai kivitelezést igénylő kéz- és karprotézisek gyártását az önálló művétaggyár megalkulása előtt az Állami Mechanikai és Órapari Szakiskola műhelyeiben szervezték meg, ahol megfelelő eszközök álltak rendelkezésre.¹¹³ Kisebb, protézist gyártó műhelyeket több

¹⁰⁷ 1916. évi 3215. sz. A m. kir. Rokkantügyi Hivatal szabályzata 9 §. *Magyar Iparoktatás*, 20. (1915/16):17–18. 532–568.

¹⁰⁸ KULLMANN–KUN 2004. 87.

¹⁰⁹ EISLER 1911 [1978]. 45.

¹¹⁰ VÍG 1932. 491.; ANTAL 1996. 48. A külön tanfolyamokról lásd: *Magyar Iparoktatás*, 20. (1915/16):19–20. 629–633.

¹¹¹ KORMÁNYJELENTÉS 1915–1918. 74.

¹¹² KLEBELSBERG 1916. 9.

¹¹³ VÍG 1932. 494.

más szakiskolában is felállítottak, így a kassai felső ipariskolában, a pozsonyi, a győri, a debreceni, a kolozsvári, az aradi és a temesvári ipari szakiskolában is.¹¹⁴ A vidéki műhelyek közül a legnagyobb a pozsonyi volt, mely fontosságát jól mutatja, hogy 1917. július 18. és augusztus 26. között a fémipari szakiskola termeiben és műhelyeiben szervezték meg az *Országos Hadigondozó Kiállítást*.¹¹⁵

Összegzés

A 19. század utolsó évtizedeitől kezdve az állam (szociális) gondoskodásának köre mind jobban kibővült, de nem érte el a sokszor példaként emlegetett bismarcki Németország paternális szociálpolitikáját, még a két világháború között sem. Az első világháború viszont olyan átmeneti időszak, amikor az állam és a társadalom részéről is fokozottabb áldozatvállalást és szociális érzékenységet vélhetünk felfedezni, amely a szakoktatás területén is éreztette hatását. A munka, illetve a hasznos munkavégzés mint a modern társadalom egyik fő szervező ereje a hatalom háború alatti narratívájában is kiemelkedő fontosságú volt. A munkaerő zavartalan utánpótlását a szakemberek kiképzésével, törvények és rendeletek segítségével, valamint a rokkantak rehabilitálásával igyekeztek biztosítani. Az újabb és újabb korosztályok behívása ugyanis súlyos munkaerőhiányhoz vezetett, amit a nők, a hadifoglyok – és bizonyos esetekben a gyerekek – munkába állása csak mérsékelni tudott, de pótolni nem.¹¹⁶ A rokkantiskolák – mint sajátos utókezelő és szakképző intézetek – diákjai számára lehetőséget kívántak biztosítani az újrakezdésre, munkaképességük visszaszerzésére és ezzel a társadalom elvárásainak való megfelelésre, az egyes egyének számára pedig az életminőségük javítására.

A szakoktatás tehát új feladatokkal bővült, melynek egyik kiemelkedő eleme a hadirokkantak oktatása, illetve gyógyászati eszközökkel történő ellátása volt. A vizsgált források alapján a szakiskolák új, rehabilitációs feladatai mellett továbbra is meghatározónak tekintették – a korábbi funkcióiknak megfelelően – a hátország gazdasági teljesítőképeségének megőrzését. A háborús körülmények között ez utóbbinak csak korlátozott mértékben tudtak megfelelni. A jövő kutatásainak célja lehet tehát az iskolák első világháború alatti történetének részletesebb feltárása, melynek segítségével többet tudhatunk meg arról, hogy miként sikerült eleget tenni az új idők kihívásainak azon iskolatípusok esetében, ahol 1914 előtt a felvételi követelmények között „az ép és egészséges testalkat” még kulcsfontosságú feltételként szerepelt.

FORRÁSOK

BETHLEN 1915

BETHLEN Balázné: *Rokkant katonáink jövője*. Eredeti szöveg: KONRÁD BIESALSKI. Budapest, 1915.

¹¹⁴ KORMÁNYJELENTÉS 1915–1918. 74–75.; KLEBELSBERG 1916.

¹¹⁵ Erről lásd részletesebben: *Országos hadigondozó kiállítás Pozsony 1917. július–augusztus*. Pozsony, 1917.

¹¹⁶ ROMSICS 2005. 106–107.

- BERECZ 1915 [1978] BEREZ Gyula: A Magyar Rokkant Oktatása (1915). In: *Szemelvénygyűjtemény a „Gyógypedagógia történetéhez” III. Szomatopedagógia történet.* Szerk. TÓTH György. Budapest, 1978. 58–61.
- EISLER 1911 [1978] EISLER Hugó: Részletek a nyomorék gyermekekről című előadásból. A Nyomorék gyermekek otthona VIII. évi jelentése (1911). In: *Szemelvénygyűjtemény a „Gyógypedagógia történetéhez” III. Szomatopedagógia történet.* Szerk. TÓTH György. Budapest, 1978. 39–48.
- ÉRT. GYŐR 1916 *A győri m. kir. állami fa- és fémipari szakiskola értesítője 1914–15–1916. tanévről.* Közreadja BOROS Rudolf igazgató. Győr, 1916.
- ÉRT. GYŐR 1917 *A győri m. kir. állami fa- és fémipari szakiskola értesítője 1916–1917. tanévről.* Közreadja BOROS Rudolf igazgató. Győr, 1917.
- ÉRT. GYŐR 1918 *A győri m. kir. állami fa- és fémipari szakiskola értesítője 1917–1918. tanévről.* Közreadja BOROS Rudolf igazgató. Győr, 1918.
- ÉRT. PÉCS 1915 *A pécsi m. kir. állami fémipari szakiskola értesítője 1914/15. tanévről.* Közli KAMPRÁD Hermann. Pécs, 1915.
- ÉRT. SZÉKELYUDVARHELY 1917 *A székelyudvarhelyi m. kir. áll. kő- és agyagipari szakiskola értesítője a román betörés miatt Budapesten tartott 1916/17-es tanévről.* Székelyudvarhely, 1917.
- KÖLTSÉGVETÉS 1914/15–1917/18 *Állami költségvetés a Magyar Szent Korona Országai részére.* Budapest, 1914/15 – 1917/18. [Több kötet.]
- KORMÁNYJELENTÉS 1915–1918. *A m. kir. kormány 1915–1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* [sz. n.], Budapest, 1924.
- MRT 1914 *Magyarországi rendeletek tára, 1914.* Budapest, 1914.
- MRT 1915 *Magyarországi rendeletek tára, 1915.* Budapest, 1915.
- MRT 1916 *Magyarországi rendeletek tára, 1916.* Budapest, 1916.
- KLEBELSBERG 1916 KLEBELSBERG Kuno: *A magyar rokkantügy szervezete.* Budapest, 1916.
- SZTERÉNYI 1917 SZTERÉNYI József: *Gazdasági és szociális feladatok a háború után. Két előadás.* Budapest, 1917.
- TELEKI 1918 TELEKI Pál: *Sociálpolitika és hadigondozás: Gyakorlati tapasztalatok alapján.* Budapest, 1918.

IRODALOM

- ANTAL 1996 ANTAL Ákos: *A Kassai Ipariskola története*. Budapest, 1996.
- BÓDY 2006 BÓDY Zsombor: Mobilitás és iskolarendszer. A felső kereskedelmi iskolák helyéről a magyar iskolarendszer társadalomtörténetében. A Budapesti Kereskedelmi Akadémia diákságának rekrutációja és mobilitása 1860–1906. In: *Zsombékok. Középosztály és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig*. Szerk. KÖVÉR György. Budapest, 2006. 757–783.
- BORSI 2000 BORSI Lőrinc: *Veszprém város iparoktatásának története a hazai iparoktatás tükrében*. Veszprém, 2000.
- BRADDOCK – PARISH 2001 BRADDOCK, David L. – PARISH, Susan L.: An Institutional History of Disability. In: ALBRECHT, Gary L. – SEELMAN, Katherine – BURY, Michael: *Handbook of Disability Studies*. Thousand Oaks (California), 2001. 11–68.
- BRIGGS 1991 BRIGGS, Asa: A jóléti állam történeti perspektívában. In: *A jóléti állam*. Szerk. FERGE Zsuzsa – LÉVAI Katalin. Budapest, 1991. 223–239.
- FEU 2009 du FEU, Jenny: Factors influencing rehabilitation of British soldiers after World War I. *Historia Medicinæ*, 1. (2009):2. (<http://www.medicinae.org/e10>) [2015.07.20.]
- FERGE 1986 FERGE Zsuzsa: *Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből*. Budapest, 1986.
- FERICSÁN 1999 FERICSÁN Kálmán: *Ősi fának ága-boga. A középszintű iparoktatás és fejlődése Magyarországon*. Pécs, 1999.
- FERICSÁN 2001 FERICSÁN Kálmán: *Tanítómesterek és mestertanítók*. Budapest–Pécs, 2001.
- FOUCAULT 1996 FOUCAULT, Michel: *A szexualitás története I. A tudás akarása*. Budapest, 1996.
- FOUCAULT 2004 FOUCAULT, Michel: *A bolondság története a klasszikus korban*. Budapest, 2004.
- GYÁNI 1994 GYÁNI Gábor: *A szociálpolitika múltja Magyarországon*. Budapest, 1994.
- GYŐRIVÁNYI 2000 GYŐRIVÁNYI Sándor: *A szakképzés története Magyarországon*. Budapest, 2000.
- GORDOSNÉ 1991 GORDOSNÉ Szabó Anna: *Gyógypedagógia-történet I. Egyetemes gyógypedagógia történet a XX. századig*. Budapest, 1991.

- HEGEDÜS 2009 HEGEDÜS Lajos: Velünk élő történelem, avagy egy érdekérvényesítő polgári jogi mozgalom mindennapjai. In: HEGEDÜS Lajos – FICSORNÉ KURUNCZI Margit – SZEPESSY-NÉ JUDIK Dorottya – PAJOR Emese – KÖNCZEI György: *A fogyatékosügy hazai és nemzetközi története*. Budapest, 2009. 135–175.
- KÁLMÁN – KÖNCZEI 2002 KÁLMÁN Zsófia – KÖNCZEI György: *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Budapest, 2002.
- KERESZTY 2008a KERESZTY Orsolya: Nők szerepei és terei a magyar nemzetépítésben a dualizmus kori Magyarországon. In: *Képzés és Gyakorlat konferenciák I. Interdiszciplinaritás a pedagógiában*. Szerk. KERESZTY Orsolya. Kaposvár, 2008. 147–158.
- KERESZTY 2008b KERESZTY Orsolya: A felsőbb leányiskolák a dualizmus kori Magyarországon. In: *Képzés és Gyakorlat konferenciák II. Új utak, módszerek, nézőpontok a pedagógiában*. Szerk. KERESZTY Orsolya. Kaposvár, 2008. 129–144.
- KÉRI 2010 KÉRI Katalin: A katolikus elemi iskolák és tanítók helyzete Baranyában az I. világháború alatt. In: *Kutatás és képzés. In honorem Orosz Gábor*. Szerk. BREZSNYÁNSZKY László – FENYŐ Imre. Debrecen–Nyíregyháza, 2010. 41–53.
- KÖNCZEI 2009 KÖNCZEI György: Honnan ered a fogyatékossgal élő emberrel szembeni előítélet? In: HEGEDÜS Lajos – FICSORNÉ KURUNCZI Margit – SZEPESSY-NÉ JUDIK Dorottya – PAJOR Emese – KÖNCZEI György: *A fogyatékosügy hazai és nemzetközi története*. Budapest, 2009. 175–232.
- KÖVÉR 1982 KÖVÉR György: *Iparosodás agrárországban*. Budapest, 1982.
- KULLMANN – KUN 2004 KULLMANN Lajos – KUN Helga: „...El kell-e felejtenünk az orvosi modellt...? A fogyatékossg jelensége az orvostudományban. In: *Tágabb értelemben vett gyógypedagógia*. Szerk. ZÁSZKALICZKY Péter – VERDES Tamás. Budapest, 2004. 67–90.
- MAYER 1996 MAYER, Christine: Vocational Education in Germany in a historical and gender-oriented perspective. In: *Gender history of (vocational) education*. Ed. HEIKKINEN, Anja. Hämeenlinna. Tampereen yliopiston opettajankoulutuslaitos, 1996. 29–45.
- MÉSZÁROS 1995 MÉSZÁROS István: *Magyar iskolatípusok 996–1990*. Budapest, 1995.

- NAGY A. 2010 NAGY Adrienn: A kereskedelmi akadémiák helye a dualizmus kori iskolai piacon. In: *Célok és módszerek a tudáslapú társadalom nevelési intézményeiben: V. Képzés és Gyakorlat Nemzetközi Neveléstudományi Konferencia*. Szerk. HAJDICS-NÉ VARGA Katalin. Kaposvár, 2010. 258–267.
- NAGY A. 2011 NAGY Adrienn: Mezőgazdasági és háztartási leányiskolák Magyarországon. In: *Perspektívák a neveléstudományban. Válogatás a Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola kutatóinak írásaiból*. Szerk. BENEDEK Dániel – VADÁSZ Viola. Pécs, 2011.
- NAGY A. 2013 NAGY Adrienn: Kereskedelmi szaktanárképzés Magyarországon. In: *Iskola a társadalmi térben és időben 2011–2012*. I. köt. Szerk. ANDL Helga – MOLNÁR-KOVÁCS Zsófia. Pécs, 2013. 166–175.
- NAGY A. 2014a NAGY Adrienn: Fiume dualizmus kori oktatásügye és a Magyar Királyi Kivitelei Akadémia. A magyarosítás és a szakoktatás kiépítése. *Korall*, (2014):56. 118–145.
- NAGY A. 2014b NAGY Adrienn: *A felső kereskedelmi iskolák fejlődéstörténete Magyarországon (1867–1945)*. Doktori értekezés. [Kézirat] Pécs, 2014. (http://www.nevtudphd.pte.hu/files/tiny_mce/Vedések/2015/Nagy_Adrienn_PhD_2014k.pdf) [2014.12.12.]
- NAGY P. T. 1994 NAGY Péter Tibor: *Szakoktatás és politika*. Budapest, 1994.
- NAGY P. T. 1999 NAGY Péter Tibor: Az iparpolitika és a tanoncoktatás kialakulása. In: *A középfokú szakoktatás története Magyarországon a felvilágosodástól napjainkig*. Szerk. KISS Vendel – LÁSZLÓ János. Tatabánya, 1999. 16–23. (Tatabányai Múzeum Tudományos Füzetek 3.)
- NAGY P. T. 2012 NAGY Péter Tibor: A magyar fogyatékosok iskolázottságtörténetéhez. *Iskolakultúra*, 22. (2012):5. 3–13.
- NÉMETH 2007 NÉMETH András: Mi is az idő? – Történeti idősociológiai és időantropológiai vázlatok. *Iskolakultúra Online*, 1. (2007) 54–75.
- OROSZ 2003 OROSZ Lajos: *A magyarországi ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi szakoktatás vázlatos története*. Budapest, 2003.
- PAJOR 2009 PAJOR Emese: A vak és a látássérült emberek mozgalmának magyarországi története. In: HEGEDÜS Lajos – FICSORNÉ KURUNCZI Margit – SZEPESY-NÉ JUDIK Dorottya – PAJOR Emese – KÖNCZEI György: *A fogyatékosügy hazai és nemzetközi története*. Budapest, 2009. 67–134.

- PÁLDI-KOVÁCS 2007 PÁLDI-KOVÁCS Attila: *Ipari táj. Gyárak, bányák, műhelyek népe a 19–20. században*. Budapest, 2007.
- PANDUR 1988 PANDUR István: *A barcsi iparoktatás története 1836–1986. Barcs első írásos említésének 600. évfordulója alkalmából*. Barcs, 1988.
- ROMSICS 2005 ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 2005.
- RÓNA 1916 RÓNA Árpád: A protézis technikáról és a hadi rokkantaknak az elektrotechnikai iparban való alkalmazhatóságáról. *Elektrotechnika*, 9. (1916):13. 109–113.
- SUBA 2011 SUBA János: Az Országos Hadigondozó Hivatal. *A Hadtörténeti Múzeum értesítője*, (2011):12. 177–184.
- SZÜCS 1996 SZÜCS Pál: *A magyar szakképzés ezre éve I.* Budapest, 1996.
- SZÉKELY 2013 SZÉKELY Miklós: A magyarországi ipari szakoktatási rendszer a századfordulón, különös tekintettel Erdélyre. In: KOVÁCS Zsolt – ORBÁN János: *Táguló horizontok. Tanulmányok a fiatal művészettörténészek marosvásárhelyi konferenciájának előadásaiból*. Marosvásárhely–Kolozsvár, 2013. 129–141.
- VÍG 1932 VÍG Albert: *Magyarország iparoktatásának története az utolsó száz évben, különösen 1867 óta*. Budapest, 1932.
- VÖRÖS 2013 VÖRÖS Katalin: „Kié a tanonc?” A kettős felügyeleti rendszer a 19. század második felének tanoncoktatásában. In: *Tanulmányok a neveléstörténet pécsi műhelyéből*. Szerk. MÉREG Martin – SOMODI Imre – VÖRÖS Katalin. Pécs, 2013. 55–64.
- ZÁSZKALICKY 2006 ZÁSZKALICKY Péter: A (gyógy)pedagógiai antropológia mint (gyógy)pedagógia bázisdiszciplínája. In: *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Szerk. KELEMEN Elemér – FALUS Iván. Budapest, 2006. 80–99.

The „Warpath” of the Hungarian Industrial Education

The Challenges of the Hungarian Vocational Education During World War I

by Katalin Vörös

(Summary)

The questions of modernisation and social thinking altogether determined the modification of the roles of Hungarian vocational education during World War I.

At the end of the 1890s, a modern, industrialised vocational education system was formed in Hungary. The education of qualified workmen was an integral part of the power rivalry among certain countries in this time period. The peak of this rivalry was signified by World War I, when results were also measured on the battle fields. During the war, by the sufficient appreciation of strategic goals of industrial production, vocational education had a more important role in the narrative of central power. However, because of the continuance of wars, widely new problems and tasks emerged.

The nursing and rehabilitation of injured soldiers returning home from World War I meant new challenges towards forming the idea of a “caring” government. Vocational education and the national social policy became closely linked as a result of the armaments events after 1914, which Act XV of 1915 also proves. The concept of vocational education was redefined. New types of ‘industrial vocational schools’ (schools for the war invalids) appeared. Their task was not to serve market interests primarily, but to improve the living conditions of handicapped and disabled people. Old institutions also had to adapt to the changed requirements. They not only took part in military production or handed over buildings to accommodate soldiers but also latched on to the aftercare of disabled soldiers by organizing different types of courses.

This paper aims to show the history of the Hungarian vocational education during World War I, focusing on the relation between the vocational education and the rehabilitation of the injured soldiers as well as the schools for the warinvalids. The research was based on archival resources, school reports, applicable legislation, and the contemporary media. The study pays particular attention to the education structure and to the effect of the war on the hinterland and the national social policy.